

HOMILIJA ZAGREBAČKOGA NADBISKUPA DRAŽENA KUTLEŠE

Europski dan sjećanja na žrtve totalitarnih režima

Groblje mira - Bile, 22. kolovoza 2026.

Mogu li ove kosti oživjeti? (Ez 37,1-14)

Draga braćo i sestre u Kristu!

Znam da su danas među nama sinovi i kćeri, unuci i druga rodbina onih čija su imena ispisana na ovim križevima, ali čiji grobovi još uvijek nisu pronađeni. Bol takve neizvjesnosti traje desetljećima i ne nestaje protekom vremena. Upravo njima, prije svih, želim na srce staviti riječ koju je Gospodin nekoć povjerio proroku Ezekielu.

Bog je proroka poveo u dolinu punu kostiju. Vodio ga je svuda uokolo. Kostiju je bilo veoma mnogo i bile su sasvim suhe. Tada ga je upitao: „Sine čovječji, mogu li ove kosti oživjeti?“ Ezekiel je odgovorio: „Gospode Bože, to samo ti znaš!“ A Bog mu je rekao: „Prorokuj ovim kostima i reci im: ‘O suhe kosti, čujte riječ Gospodnju!’“ (Ez 37,3-4). To nije bilo pitanje upućeno samo drevnomu proroku. To je pitanje upućeno svakomu naraštaju koji stoji pred posljedicama ljudskoga zla. Može li ondje gdje je čovjek posijao smrt ponovno niknuti život? Može li se ondje gdje se pokušalo iskorijeniti istinu ponovno roditi nada? Može li rana jednoga naroda postati izvor pravednosti, a ne nove mržnje?

Ezekielova dolina bila je slika naroda u sužanjstvu, naroda koji je govorio: „Usahnuše nam kosti i propade nam nada, pogibosmo!“ (Ez 37,11). I mi danas stojimo na ovom tlu, pred istom vizijom razasutih kostiju i ljudskih sudbina o kojima šutnjom govore tisuće bijelih križeva. I ovdje se borimo protiv suše zaborava. I ovdje odjekuje vapaj tolikih obitelji: „Propade nam nada, pogibosmo!“

Ali postoji razlika između Ezekielove doline i ovoga mjesta na kojemu stojimo. Razlika koja duboko ranjava srce. U Jazovki i drugim jamama pronađene su kosti. Kosti bez imena. Kosti kojima se ime još ne može vratiti. Kosti koje su ležale na hrpi, jedne na drugima, bez križa, bez molitve, bez ijednoga znaka da tu leži čovjek, a ne kamen. A ipak, iza svake od tih kostiju stoji osoba: nečiji sin, nečiji otac, nečija majka. Bog nijedno od tih imena nikada nije zaboravio, pa ni onda kada ga je svijet pokušao izbrisati.

Ovdje, na Groblju mira, stoje križevi. Tisuće bijelih križeva. Svaki nosi ime. Svaki nosi datum. Svaki nosi priču. Ali pod tim križevima nema tijela. Kosti su negdje drugdje. U nekoj jami. U nekoj škrapci ovoga krškog tla. Na dnu neke rijeke. U tami kojoj sunce još nije pronašlo put. Jazovka: kosti bez imena. Groblje mira: imena bez kostiju. Dvije strane iste tragedije. Dva lica iste nepravde. Jedan narod razapet između jame koja skriva njegove mrtve i križa koji ih još uvijek čeka. To je bolna, ali istinita slika stradanja hrvatskoga naroda.

I nama je upućena ista riječ koju je Bog nekoć izgovorio proroku Ezekielu: „Prorokujte!“ Stanite pred ove križeve bez kostiju i prorokujte. I zato danas stojimo pred ovim križevima i prorokujemo.

1. Vidjeti dolinu onakvom kakva jest

Bog je vodio Ezekiela uokolo po toj dolini. Nije htio da je prorok samo letimično pogleda i odmakne se. Htio je da vidi, da doista vidi. Svaku kost. Svaki ostatak čovjeka koji je nekoć bio živ, a sada leži rasut po tlu. Možda je i nama danas Gospodin dao doći na ovo mjesto upravo zato da ne odvratimo pogled od rana naše povijesti. I mi trebamo vidjeti ovu dolinu onakvom kakva jest, ne onakvom

kakvom bismo je htjeli vidjeti, ne onakvom kakvom nam ju je komunistička propaganda prikazivala, nego onakvom kakva uistinu jest. A kakva jest?

Početak 1945. partizanske postrojbe ulaze u Hercegovinu. Na ovom krškom tlu nastaju brojna stratišta. Ljudi su ubijani i bacani u ponore i jame bez suda, bez optužnice i bez utvrđene krivnje. Vojnici i civili. Svećenici, franjevci i časne sestre. Seljaci i učitelji. Očevi i sinovi. Iza svake od tih riječi bilo je lice, ime, dom, nečiji zagrljaj i jedna prekinuta molitva. Bačeni su u jamu. A onda je nad jamom pala šutnja. Teška, zakonska, prijetnjom podupirana šutnja. Godinama nitko nije smio ni pitati gdje su. Majke su pitale u šapat. Noću. U četiri zida. Djeca su odrastala uz fotografiju oca za kojeg se znalo samo da se nije vratio. Žene su desetljećima nosile crninu ne znajući ni gdje će zapaliti svijeću. Jer bez groba nema ni mjesta žalosti. Bez groba, žalost nema kamo otići. I ta žalost - zatvorena, potisnuta, zabranjena - razarala je obitelji iznutra, naraštaj za naraštajem.

A komunistička je vlast dobro znala što radi. Nije slučajno skrila grobove. Jer grob je moćan. Grob je povlašteno mjesto na kojemu živi razgovoraju s mrtvima. Gdje djeca uče tko su i odakle dolaze. Gdje se narod sjeća. I zato su grobove skrili, da ne ubiju samo tijelo, nego i sjećanje. Da ubiju ne samo jednoga čovjeka, nego cijeli narod koji bi mogao iz toga groba crpiti snagu i u tomu grobu prepoznati sebe. Najveća okrutnost nije bila samo u tome što je čovjeku oduzet život. Najveća je okrutnost bila u pokušaju da mu se oduzme i ono posljednje od ljudskoga dostojanstva: pravo na ime, na grob, na sjećanje i na molitvu.

Rahelin plač nije ostao zatvoren u Svetomu pismu. On se ponavlja kroz cijelu hrvatsku povijest. „U Rami se kukanje čuje i gorak plač: Rahela oplakuje sinove svoje i neće da se utješi za djecom, jer njih više nema“ (Jr 31,15). Koliko je samo među nama Rahela. Koliko je majki koje su naricale bez groba, bez mjesta gdje bi mogle kleknuti i reći: ovdje leži moje dijete. I ta bol, bol bez groba, posebna je vrsta boli. Možda je teža od svake druge. Jer bez groba, žalost nema završetka. Bez groba, smrt ostaje nedovršena. Upravo je zato komunistički režim skrivao grobove i zabranjivao sjećanje: znao je da će tako produbiti ranu obitelji i pokušati izbrisati pamćenje jednoga naroda. Zato trebamo vidjeti ovu dolinu. Trebamo je vidjeti do dna. Dok je ne vidimo onakvom kakva jest, nećemo se pomaknuti. A dok se ne pomaknemo, kosti će ostati u jamama. A podnožje križa ostat će prazno.

2. Križevi koji čuvaju imena

Ovo Groblje mira nije groblje u uobičajenom smislu te riječi. Ovo nije mjesto na kojemu počivaju mrtvi. Ovo je groblje mjesto zajedničkoga sjećanja i molitve. Ovo je groblje obećanja. Groblje čekanja. Groblje koje je otvoreno i prema nebu i prema jamama, kao trajna molitva da se jednoga dana susretnu križ i kosti. Svaki križ nosi ime. Datum rođenja. Datum smrti ili samo godinu, jer se ni dan često ne zna točno. I ta dva datuma, rastavljena crticom, cijeli je jedan život. Dijete koje je hodalo ovim hercegovačkim kamenjarom. Mladić koji se ženio. Otac koji je radio. Starac koji je molio. Majka koja je svako jutro palila svijeću pred raspelom. I sve je to završilo jedne noći, bez suda, bez utvrđene krivnje, bez oproštaja.

Tijelo je otišlo u jamu. Jama ga je progutala. Zemlja ga je prekrila. Komunistička je vlast prekrila i zemlju - tišinom, prijetnjom, zabranom. I to tijelo leži negdje. Negdje u mraku. Bez križa nad sobom. Bez molitve. Bez svijeće. Bez ičega. Ali ovdje, ovdje na Groblju mira, stoji križ s tim imenom. Taj križ nije samo znak žalosti. Taj je križ čin vjere. Taj križ kao da govori pokojniku: znam tko si. Nisam te zaboravio. Tvoje ime čuvam u molitvi i nadi. Krist je sišao u dubine smrti da nijedna ljudska sudbina ne ostane zauvijek u tami.

Dok su u mraku jama skrivene kosti bez imena, ovdje su pod svjetlom dana istaknuta imena bez kostiju. I jedno i drugo boli. Ali svako na svoj način. Jame i razna stratišta bole šutnjom neprepoznatih. Groblje mira boli čekanjem nepokopanih. U mnogim jamama kao da se čulo šuškanje kostiju (usp. Ez 37,7) koje su tražile svoje ime, ali im ga nitko nije mogao vratiti jer se nije znalo komu pripadaju. Ovdje su imena već pronašla svoje križeve, ali kosti još nisu pronašle svoje grobove. Ipak, ni jame ni Groblje mira nisu mjesta poraza. Oboje su mjesta proroštva.

I onoga dana kada kosti napokon dođu u svoje grobove, ispunit će se Ezekielovo proroštvo. Bog je rekao: „Ja ću otvoriti vaše grobove, izvesti vas iz vaših grobova, narode moj, i odvesti vas u zemlju Izraelovu!“ (Ez 37,12). Bog otvara grobove. Bog izvodi kosti iz tame. Bog vraća dostojanstvo onima kojima je oduzeto. I taj dan dolazi. Svaka otvorena jama, svaka izvađena kost i svako vraćeno ime korak su prema tome danu.

3. Istina pred sudom povijesti

Nacistički je režim dočekao Nürnberški proces. Europa je, s pravom, stala pred stratišta nacizma i fašizma i rekla: ovo se ne smije ponoviti. Zločinci i zločinački režimi su osuđeni. Odgovornost je utvrđena. Zabrana je zapisana u zakone i udžbenike. I to je dobro. To je pravda. To je civilizacija.

Ali nad petokrakom na našim prostorima - grobna tišina. Nema osuđenih počinitelja zločina. Nema stvarne i dosljedne osude komunističkih zločina. Nema pravde za žrtve. A pod petokrakom su se na ovim prostorima otvarale jame, majke su ostajale bez sinova, žene bez muževa, a djeca su odrastala čekajući očeve koji se nikada nisu vratili. Malo je koji znak u tisućljetnoj povijesti hrvatskoga naroda iza sebe ostavio toliko neisplakanih suza, praznih mjesta za obiteljskim stolom i grobova koji još uvijek čekaju svoje mrtve. Pod njezinom su zastavom domobrani, svećenici, učitelji, pjesnici i očevi obitelji živi bacani u jame. Pod njezinom zastavom zabranjen je grob i zabranjena je žalost i zabranjena je sama istina. Nijedna ideologija koja čovjeku oduzima ime, dostojanstvo i pravo na grob ne može biti temelj pravednoga društva. Počinitelji zločina nisu odgovarali. Dočekali su mirovine. Primali su odlikovanja. Ulice koje nose njihova imena još uvijek postoje. I još uvijek ima onih koji negiraju povijesne događaje, koji kosti u jamama zovu „nužnim gubicima rata“ i koji kažu: „Nemojte kopati po prošlosti.“

Draga braćo i sestre, to nije kopanje po prošlosti. To je iskopavanje istine. A istina se - ma koliko je dugo zatrpavali slojevima laži, šutnje i straha - ne da zauvijek pokopati. Istina je poput sjemena: što je dublje zakopaju, to snažnije nikne. Kršćanin se ne boji istine ma koliko bila bolna jer zna da se istina i ljubav nikada ne protive jedna drugoj. Istina bez ljubavi može raniti, ali ljubav bez istine ne može izliječiti. Zato traženje istine mora pratiti molitva za mir, spremnost na oprost koji ne ukida pravdu i odluka da svojoj djeci ne ostavimo mržnju u naslijeđe.

Zato je dostojno i pravedno da se zločini nazovu zločinima; da se istraže neistražena stratišta; da se pronađenim posmrtnim ostatcima, koliko je moguće, vrati ime i osigura dostojan ukop; da mladi uče cjelovitu povijest; da svaka nevina žrtva svakoga totalitarnog režima bude jednako poštovana. To dugujemo mrtvima. To dugujemo njihovim obiteljima. To dugujemo Istini pred kojom ćemo jednom svi stajati. Dok se istina skriva, rane ostaju otvorene. Dok se tijela traže, žalost ostaje nedovršena. Narod koji ne može pokopati svoje mrtve ne može do kraja oplakati svoju bol, a ono što nije oplakano lako se prenosi kao rana sljedećemu naraštaju. Ali vjerujemo da Bog može ozdraviti rane naroda koji se ne boji istine.

4. Prorokujte!

Ezekiel nije stajao pred suhim kostima govoreći: gotovo je. Bog mu nije rekao: tuguj. Bog mu je rekao: „Prorokuj!“ I kosti su oživjele. I mi danas nećemo samo stajati pred ovim križevima. I nama je rečeno: „Prorokujte!“ A proroštvo nije govor mržnje, nego naviještaj istine koja liječi i nade koja ne umire.

Prorokujte roditeljima: govorite djeci istinu strpljivo, razborito i bez gorčine. Ne dopustite da obiteljska šutnja postane drugi grob vaših pokojnih. Istina koja živi samo u dokumentima, a ne u srcima novoga naraštaja, ponovno može biti prekrivena šutnjom. Vaša djeca trebaju čuti ova imena. Trebaju znati te crtice između dvaju datuma. Trebaju razumjeti zašto ovaj križ stoji ovdje i što to znači. Ali neka iz vaših riječi ne nauče mrziti. Neka nauče poštovati svaku žrtvu i čuvati dostojanstvo svakoga čovjeka.

Prorokujte mladima: ne prepuštajte povijest sloganima ni onima koji bi je htjeli izbrisati. Idite u arhive. Tražite istinu. Čitajte svjedočanstva. Pitajte bake i djedove dok su još živi. Sjećanje koje živi u ljudima ostaje živo. Ono što povjerimo kamenu, odnosi vrijeme; ono što povjerimo srcu, čuva nada.

Prorokujte istraživačima: nastavite sustavno istraživati stratišta i arhive. Nastavite otkrivati mjesta njihova počinka. Nastavite vraćati lice imenima, a imena grobovima. Svaki put kada izvučete kosti iz tame, ispunjavate Ezekielovo proroštvo. Svaki put kad utvrdite ime, vraćate čovjeku dostojanstvo koje mu se pokušalo zauvijek oduzeti.

Prorokujte odgovornima u društvu: sustavno istraživanje grobišta nije politička agenda. To je civilizacijska obveza. Obveza prema mrtvima koji čekaju. Obveza prema živima koji tuguju. Država može biti vjerodostojna samo onda kada s jednakim poštovanjem pristupa svim nevinim žrtvama totalitarnih režima i kada prema svima primjenjuje ista moralna mjerila.

Proroštvo nije povratak u prošlost. Proroštvo otvara put budućnosti. Ono ne služi tomu da čovjeka zadrži u njegovoj boli, nego da ga iz boli povede prema istini, iz istine prema pravедnosti, iz pravедnosti prema miru.

Draga braćo i sestre, Ezekiel je prorokovao i kosti su se počele sastavljati. I mi danas prorokujemo. Prorokujemo imenima na ovim bijelim križevima: nije gotovo. Nije zaboravljeno. Čekamo vas. Prorokujemo jamama koje su još uvijek zatvorene: nećete zauvijek ostati zatvorene. Istina će pronaći put i do vas. I svaka kost naći će svoje ime. I svako ime naći će svoj križ. Prorokujemo onim majkama koje su umrle ne znajući gdje im je grob sina: nije uzalud bila vaša bol. Nije uzalud bila vaša suza. Bog je čuvao svaku vašu suzu u svom vrču (usp. Ps 56,9). Od vaših suza sazdani su ovi križevi. I ova imena na križevima pronaći će svoje grobove. Prorokujemo svim stratištima: kosti koje leže u vama ne pripadaju tami. Imaju imena koja ovi križevi uzdižu k nebu. I jednoga će dana kosti naći mjesto u grobu koji ih čeka. I dolina će oživjeti.

Bog je rekao po proroku Ezekielu: „I duh svoj udahnut ću u vas da oživite, i dovest ću vas u vašu zemlju, i znat ćete da ja, Gospodin, govorim i činim“ (Ez 37,14). Tomu proroštvu vjerujemo ne zato što se uzdamo u snagu čovjeka, nego zato što je Krist trećega dana uskrsnuo iz groba. Od praznoga Kristova groba započinje nada svakoga drugog groba u ljudskoj povijesti. Gospodin zna gdje počivaju mrtvi. Gospodin poznaje svako ime. Gospodin čuje svaki plač Rahele kojoj su oduzeta djeca.

Neka im Gospodin udijeli vječni pokoj. Neka im zasja svjetlost lica njegova. Neka počivaju u miru Božjemu svi koji su već našli mjesto svoga počinka i svi čiji se zemni ostaci još traže. Neka Bog utješi njihove obitelji, a nama dadne snagu da služimo istini bez mržnje, pravdi bez osvete i sjećanju koje otvara put pomirenju. Bog je rekao: „I znat ćete da sam ja Gospodin kad otvorim grobove vaše i kad vas izvedem iz vaših grobova, moj narode!“ (Ez 37,13).

Gospodin otvara grobove. A nas poziva da budemo ljudi koji se ne boje istine, koji služe pravednosti i koji nikada ne gube nadu. Ne poziva nas ni na zaborav ni na mržnju, nego na pamćenje očišćeno ljubavlju. Jer samo narod koji čuva dostojanstvo svojih mrtvih može sačuvati dostojanstvo svojih živih. Amen.